

FOND »PRAVOSLAVNA GORNJOKARLOVAČKA EPARHIJA U PLAŠKOM« I ŠKOLSTVO SRBA U HRVATSKOJ

Ivan Jurišić

Uloga školstva kao komponente u genezi nacionalne svijesti Srba u Hrvatskoj nije do sada posebno obrađena. Dosadašnji i općeniti radovi o školstvu mahom su manje cjeline u raznim djelima koja obrađuju doseljavanje i život Srba u Hrvatskoj (pa i šire), ili zasebni članci rasuti po mnogim časopisima i novinama. Uz to, mnogi od njih, napisani u rasponu od kraja prošlog stoljeća do Drugoga svjetskog rata, ostali su i do danas uglavnom osnovna literatura za mnoge autore koji i kasnije pišu o školstvu.

Očito je da takvo stanje proizlazi iz činjenice da se slabo radi na arhivskoj građi relevantnoj za školstvo Srba u Hrvatskoj. Tu prvenstveno mislim na fond »Pravoslavna gornjokarlovačka eparhija u Plaškom«, zatim fond Pakračke eparhije, te konačno onaj Mitropolitski u Sremskim Karlovcima. Svi oni zacijelo kriju u sebi mnoštvo neupotrebljenih podataka za povijest školstva.

Polazeći od ove konstatacije poduzeo sam u proljeće 1983. istraživanja na fondu »Pravoslavna gornjokarlovačka eparhija u Plaškom«, usmjerivši pažnju prvenstveno na građu o školstvu Srba u Hrvatskoj, i to do 1848. Zbog toga će u ovom izvještaju ostala građa toga fonda biti spomenuta tek marginalno.

Podaci o fondu: Vremenski raspon fonda seže od 1740. do 1941. U seriji knjige nalaze se razne knjige, privremeno jedinstvene serije, 374 komada (1740—1940). Serija spisa također je privremeno jedinstvena sa 602 svežnja i 40,5 dužnih metara rasute građe koja se zbog stanja u kakvom se nalazi ne izdaje na upotrebu čitačima. Raspon serije je od 1740. do 1941; fond je fragmentarno sačuvan i gotovo potpuno nesređen. Od jezika i pisama susreću se: srpskohrvatski — latinica i ćirilica; staroslavenski — crkvena ćirilica; njemački — gotica; manji dio latinski, te poneki spis francuski, talijanski i mađarski. Od informativnih pomagala postoje izvorne pomoćne knjige.

Prije nego iznesem rezultate svog istraživanja osvrnuo bih se ukratko na onu nekolicinu istraživača koji su do sada temeljitije radili na ovom fondu. Potkraj prošlog stoljeća Manojlo Grbić proučavao je taj fond i upotrijebio njegovu građu u omašnom djelu o Karlovačkom vladicištvu I—III. Evidentan dokaz njegova rada na fondu česte su opaske olovkom na pojedinim spisima da su oni koji nedostaju izvađeni i poslani Grbiću u Karlovac

tokom 1889. Na taj način su, npr., iz svežnja K 1795 — 1797 otuđeni spisi br. 996, 1036, 1048, 1062 i 1136. Oni se danas vjerojatno nalaze među nesređenom građom, a možda su i trajno otuđeni. No Grbić nije iskoristio mnoge podatke iz toga fonda, što će kasnijim radom na fondu pokazati Dimitrije Nikolajević Oklobdžija, koji je, na žalost, zbog prerane smrti uspio objaviti vrlo malo od prikupljene građe. Obojica su namjeravali obaviti poseban rad o povijesti srpskih škola u Karlovačkom vladličanstvu, ali ga nisu napisali. Na fondu je radio i Vasilije Đerić prikupljajući podatke o srpskom imenu po zapadnim srpskim krajevima. Najveći poznavalac ovog fonda nakon Drugog svjetskog rata, a možda i uopće, bio je svakako Milan Radeka koji je mnoge svežnjeve osobno sreo i na poleđini svakog spisa sređenih svežnjeva dao kratak popratni tekst, naznačivši, gdje je bilo moguće i potrebno, vezu dotičnog spisa s nekim od prethodnih ili spisima ko i slijede, čime mi je u mnogome olakšao rad na pronalaženju onih spisa koji se odnose na školstvo. Na osnovu građe iz ovog fonda Radeka je napisao nekoliko radova o Gornjokarlovačkom vladličanstvu. Na ovom fondu radili su kasnije još neki istraživači, ali parcijalno pozabavivši se tek kraćim vremenskim rasponima unutar fonda. Moram napomenuti da i ovaj izvještaj nije cjelovit, jer iz određenih razloga daje prikaz ovog fonda samo do 1848.

Kao što je naprijed rečeno, fond je sačuvan fragmentarno i nesređen je, tako da se po pravilima arhivstike ne bi niti trebao izdavati čitaocima na upotrebu, no Arhiv Hrvatske izašao mi je u susret, na čemu se ovom prilikom najsrdačnije zahvaljujem. Takvo stanje fonda dosta je otežavalo rad (pogotovu na onim svežnjevima koje Radeka nije sreo) jer je trebalo pogledati svaki pojedini spis. U vremenskom rasponu od 1740. do 1848. pregledao sam 59 svežnjeva građe kojima nije obuhvaćeno cijelo ovo razdoblje jer su mi neki svežnjevi, zbog stanja u kojem se nalaze, ostali ipak nedostupni. Zato sam za najstarije razdoblje morao pregledati i najstarije sačuvane knjge protokola (5) i prepiske (2), smještene u kartonskoj kutiji s naslovom: Plaško, protokoli, prepiske, XVIII stoljeće, 7 knjiga. Na žalost, za najstarije razdoblje ne postoje kazala niti urudžbeni zapisnici. Spisi iz toga fonda koji donose podatke o školstvu Srba u Hrvatskoj mogu se podijeliti u nekoliko skupina. Prvu bi činili spisi sastavljeni od strane samih eparhij-skih vlasti, o predmetima koje je Eparhija rješavala u svojoj kompetenciji. Pored ostalih tu se nalaze: molbe za stipendije (potpore), redovni statistički iskazi (izvještaji) o katehizaciji vanškolske omladine po parohijama (od 6 do 12 godina starosti), statistički pregledi djece koja ne pohađaju školu, evidencija nastave po srpskim školama (podaci o školama, nastavnicima, broju učenika), molbe za otvaranje novih škola i postavljanje nastavnika u njima, proračuni zaklada i fundacija pod upravom pravoslavnih crkveno-školskih općina, postavljanje vjeroučitelja (kateheta) u njemačkim krajiškim školama, popisi svećenstva pojedinih protoprezbiterijata (iz kojih se mogu izvući podaci o svećenima koji su bili katehete ili učitelji), iskazi o brojčanom stanju domova i žitelja Srba po parohijama, odnosno protoprezbiteratima, i drugi. U drugu skupinu svrstao bih spise koje vojne vlasti šalju Eparhiji. To su uglavnom spisi koji govore o raznim nepravilnostima uočenim pri vizitaciji škola od strane školskih komisija (loš rad kateheta u školama) ili onima uoče-

nim od strane samih Srba koji se zbog toga obraćaju vojnim vlastima, a ove njihove pritužbe prosljeđuju Eparhiji. No tu su i prijedlozi za nagrade katehetama koji su marljivo i savjesno obavljali svoj posao, zatim popisi školske mladeži pravoslavne vjere iz raznih trivijalnih škola, reskripti o raznim mjerama za poboljšanje krajiškog školstva, popisi srpskog stanovništva i broja srpskih domova po kompanijama i regimentama itd. U treću skupinu ušli bi svi ostali spisi koji ne pripadaju ovim dvjema skupinama, a u vezi su sa školstvom (korespondencija Eparhije sa Mitropolijom u Sremskim Karlovcima i drugo).

Iz izloženog je evidentno da fond sadrži, što se školstva tiče, materijal koji, ako se sagleda u dužem vremenskom periodu, da e dobar pregled onih fundamentalnih činjenica o srpskom i njemačkom krajiškom školstvu u Plašćanskoj eparhiji, itekako važnih za njegovo potpunije poznavanje.

Što se tiče ostalih područja znanosti, u fondu ima dosta podataka za ekonomska istraživanja, a zbog obilja tabelarnih prikaza stanovništva ove Eparhije, gotovo u svim svežnjevima, fond bi bio zanimljiv i za demografe.

HISTORIJSKI ZBORNIK

IZDAVAČ: Savez povijesnih društava Hrvatske

REDAKCIJSKI ODBOR

Ivan KAMPUŠ
Bernard STULLI
Jaroslav ŠIDAK

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

Jaroslav ŠIDAK

KOREKTOR

Branko ERDELJAC

Adresa uredništva:

Savez povijesnih društava Hrvatske
Zagreb, Filozofski fakultet, Ul. Đure Salaja 3
Časopis izlazi jednom godišnje

Pretplate i narudžbe šaljite na adresu:

Savez povijesnih društava Hrvatske, Zagreb, Krčka 1

Cijena ovog broja iznosi 800 din.

Izdavanje časopisa sufinancira

Samoupravna interesna zajednica za znanstveni rad SRH — VII.

Tisak Štamparskog zavoda »Ognjen Prica« u Zagrebu — svibanj 1985.